

TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA „KARYBA TARP BALTIJOS IR JUODOSIOS JŪRŲ“

Dr. Manvydas Vitkūnas

*Lietuvos kariuomenės Mokymo ir doktrinų valdybos vadovybės
Karybos institutas,
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija*

DOI: <https://doi.org/10.47459/ka.2023.38.9>

2023 m. birželio 1–2 d. Vilniuje, Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose, įvyko pirmoji tarptautinė mokslinė konferencija „Karyba tarp Baltijos ir Juodosios jūrų“. Dvi dienas įvairių sričių Estijos, Latvijos, Lenkijos, Lietuvos ir Ukrainos mokslininkai dalijosi savo žiniomis apie karo istoriją ir atliktus tyrimus Baltijos ir Juodosios jūrų regione. Pirmą kartą suorganizuotas tokio formato tyrėjų susitikimas karo istorijos tema buvo išskirtinis. Jo or-

Konferenciją atidaro dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. *Vytauto Abraomo nuotr.*

ganizatoriai – Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai ir Lietuvos kariuomenės Mokymo ir doktrinų valdybos vadovybės Karybos institutas – tikisi, kad konferencija taps tradicinė, nes šios srities tyrimams iki šiol buvo skiriama nepakankamai dėmesio.

Baltijos ir Juodosios jūrų regionui dėl jo geografinių ypatumų, istorijos ir geopolitinės situacijos tenka ypatingas vaidmuo. Susidūrus skirtingoms kultūroms ar karinėms tradicijoms, jis prieš daugelį amžių tapo savotiška jų „lydymosi krosnimi“. Tai puikiai atsispindi ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje. Dabartinė sudėtinga ir nerimo kupina šio regiono situacija yra tiesiogiai susijusi su čia egzistavusių ir iki šiol egzistuojančių valstybių ir tautų istorija. Todėl vienas pagrindinių šios konferencijos tikslų buvo paskatinti visaverčius karo istorijos tyrimus, padedančius suvokti ne tik istorinius, bet ir šiuo metu vykstančius procesus.

Konferencijoje išskirtinis dėmesys buvo skiriamas tarptautiniam mokslininkų bendradarbiavimui, susijusiam su karo istorijos, karo meno istorijos studijomis, skatinant jį plėtoti, kad į mokslinę apyvertą būtų įtraukta naujų ginkluotės artefaktų ir kitų istorijos šaltinių, sudarytos platesnės galimybės istoriniams ginklams ir šarvams tyrinėti, istorinių ginklų tyrimų, konservavimo ir restauravimo metodams, karybos raidai nuo seniausių laikų iki mūsų dienų aptarti.

Sveikinimo žodį taria plk. ltn. Aidanas Andziulis.
Vytauto Abraomausko nuotr.

Konferencijoje įžangos žodį tarė Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų generalinio direktoriaus pavaduotoja kultūrai ir mokslui dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ir Lietuvos kariuomenės Mokymo ir doktrinų valdybos vadovybės Karybos instituto Karo istorijos skyriaus viršininkas plk. ltn. Aidanas Andziulis.

Pirmiausia vyko plenarinis posėdis, kuriame savo išvalgomis pasiūlymų skirtingų laikotarpių tyrėjai specialistai. Didelio susidomėjimo sulaukė Rusijos karo prieš Ukrainą aktualijas atspindintis Lvive įsikūrusios Nacionalinės etmono Petro Sagaidačno sausumos pajėgų akademijos atstovo prof. habil. dr. Andrijaus Charuko (*Андрій Харук*) pranešimas „Pirmasis Slobožanščinos puolamosios operacijos etapas (2022 m. rugsėjo 6–12 d.)“. Šis pranešimas, kuriame aptarta ukrainiečių pergale vainikuota operacija, leidusi išvaduoti didesnę Charkivo srities dalį (į vakarus nuo Oskilo (*Оскіл*) upės), parodė, kad visai neseniai vykę ar netgi dabar vykstantys karo veiksmai gali būti karybos ir karo istorijos mokslo tyrimo objektas, ypač analizuojant juos per operacinio meno ir taktikos prizmę.

Itin įdomus ir intriguojantis buvo Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto mokslininkės dr. Elenos Pranckėnaitės ir kelių kitų tyrėjų (Roko Kraniausko, Aldo Matiuko, Gintauto Krakausko, Zenono Baubonio) parengtas pranešimas „Viduramžių tiltai ir kariai Asvejos ežere: povandeninių archeologinių tyrimų rezultatai“, kuriame pristatyti unikalūs radiniai (karių palaikai su ginkluote) iš ilgiausio Lietuvoje ežero. 2020–2022 m. buvo atlikti povandeniniai archeologiniai tyrimai Asvejos ežere. Dviejose skirtingose jo vietose, ties Dubingiais ir Alkos kaimu, 7–9 m gylyje buvo rasti karių palaikai. Senojo Dubingių tilto teritorijoje aptikti kario palaikai, remiantis archeologiniais radiniais (kuriuos sudaro kardas, peiliai, odiniai batai su pentiniais) ir C14 metodu atliktais tyrimais, datuojami XV a. pab.–XVI a. Kitoje ežero dalyje ties Alka aptikta buvusio tilto liekanų ir dar vieno kario palaikai, kurie pagal radinius (kalaviją, kirvį, ietigalį, seges) ir C14 tyrimus datuojami XIII–XIV a. Šie karių palaikai (ne palaidojimai) su asmeniniais daiktais ir aprangos liekanomis, aptikti po vandeniu, yra unikalūs ir pirmieji Lietuvoje.

Dr. Lechas Marekas (*Lech Marek*), Vroclavo universiteto Archeologijos instituto (Lenkija) mokslininkas, skaitė pranešimą „Šaltieji ginklai kaip aprangos aksesuarai viduramžių ir naujųjų laikų Gdanskio gatvėse. Archeologiniai įrodymai“. Pristatyto tyrimo tikslas buvo iširti, kaip ginklas tapo kostiumo dalimi ir tapatybės simboliu, ar jis buvo naudojamas tik aukštesniųjų socialinių sluoksnių atstovų, ar ir ne tokių turtingų gyventojų.

Lietuvos Respublikos Seimo narys, žinomas karo istorikas dr. Valdas

Rakutis pateikė kontroversiškų, diskusiją skatinančių įžvalgų apie Vokiečių ordino pilių prie Nemuno sistemą.

Pirmoji konferencijos diena buvo skirta senesniems laikams – nuo viduramžių iki naujųjų laikų. Ukrainos archeologai, nacionalinio universiteto „Lvivo politechnika“ darbuotojai doc. dr. Sviatoslavas Terskis¹ (*Святослав Терський*) ir dr. Olga Savčenko (*Ольга Савченко*) pristatė IX–XIII a. Šiaurės Rytų Priekarpatės piliakalnių ir dabartinę tyrimų situaciją. Šiame regione atliekant archeologinius tyrimus ir jį žvalgant identifikuota apie 90 gynybinių objektų, juose aptikta įvairių materialinės kultūros elementų, tarp jų – ir ginklų.

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto docentas dr. Gintautas Zabiela palietė didesnio tyrėjų dėmesio iki šiol nesulaukusią temą – „Akmuo lietuvių medinėse pilyse“. Žymiausio Lietuvos piliakalnių tyrėjo duomenimis, jų naudojimas nagrinėtinas medinių pilių statybos ir gynybos aspektais. Abiem atvejais naudoti neapdirbti rieduliai. Tokių akmenų aptinkama gynybinių sienų vietose ir šlaituose, taip pat jie naudoti kaip papildomi sutvirtinimai. Sunkiau įrodoma, kad akmenys buvo naudojami gynyboje. Rasti akmeniniai sviediniai (nors ir labai nedidelis jų kiekis) liudija, kad jie buvo naudojami atremiant pilių puolimus. Paskirų stambių riedulių buvusių medinių pilių piliaviečių aplinkoje taip pat rasta, tačiau jų paskirtis lieka neaiški.

Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos atstovas mgr. Ričardas Dediala konceptualiai apžvelgė temą „Kariauna tampa kariuomene: XIII–XIV a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karinės organizacijos raida ir modelis terminologiniu ir socialinės raidos aspektu“. Pasak pranešėjo, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karinės struktūros raidos modelio paieškos leidžia daug sužinoti apie jos vystymąsi nuo valstybės užuomazgų iki XV a. pradžios Vytauto reformų, tačiau lietuviškojoje istoriografijoje teoriniai modeliai, ypač XIII–XIV a., pateikti istorikų (taip pat ir archeologų), paprastai vienas nuo kito skiriasi ir neretai vienas kitam prieštarauja, be to, dažnai neatsako į daugelį klausimų. Visgi šie istoriografijoje pateikti struktūriniai modeliai, nors ir keblūs, leidžia ieškoti išeities taškų karinių-socialinių struktūrų rai-

¹ S. Terskis apie Vilniuje vykusią konferenciją paskelbė straipsnį ukrainiečių mokslo populiarinimo žurnale: *Терський, С. Міжнародна наукова військово-історична конференція. Наша спадщина*. 2023, No. 2 (34), c. 51.

doje atliekant tiek šaltinių terminologinę, tiek atvejų analizę. Šaltiniuose vartoti terminai ne tik leidžia mums pažinti galimas socialines grupes, susijusias su karu, bet ir suvokti jų raidą per konkrečius pavyzdžius, aiškinantis, kaip vystėsi karinės-socialinės struktūros nuo valstybės atsiradimo iki XV a. pradžios.

Viduramžių tyrimo lauko nagrinėjimą tęsė Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto docentas dr. Marius Ščavinskas, nagrinėjęs įdomią temą – „Kryžiaus žygių ideologija kovoje su pagoniška Lietuva, arba kaip senovės lietuviai tapo „šiaurės saracėnais“?. Pranešime jis siekė atskleisti, kodėl ir kaip senovės prūsai ir lietuviai tapo „šiaurės saracėnais“, kodėl neužteko „Kristaus kryžiaus priešų“, „velnio vaikų“ ir įprasto „barbarų“ pavadinimų kryžininkų priešams kryžiaus žygių ideologinėje retorikoje įvardyti. Pranešimas leido geriau suvokti ideologines Kryžiaus karų epochos nuostatas pagonių priešininkų atžvilgiu ir kaip šios nuostatos sutelkdavo kryžininkus kovai su „šiaurės saracėnais“.

Vėliau tribūną perėmė ginkluotės ir karinės taktikos specialistai. Lenkijos mokslininko, Sanoko istorijos muziejaus atstovo, dr. Piotro Kotovičiaus (*Piotr Kotowicz*) ir Ukrainos valstybinio istorinio-kultūrinio rezervato „Tustan“ administracijai atstovavusio Romano Myskos (*Roman Myska*) pranešime buvo pristatytos lameliario šarvų plokštelės iš Tustanės viduramžių tvirtovės šalia Uryčo (Vakarų Ukraina). Tyrinėjant šią tvirtovę, buvo rasta kelios dešimtys mažų geležinių plokštelių su skylutėmis. Paaikškėjo, kad šie dirbiniai – viduramžių lameliario (arba žvyninių) šarvų fragmentai. Dauguma jų iš pradžių buvo pailgos „D“ raidės formos ir su mažomis skylutėmis viršutinėje (arba apatinėje) ir centrinėje dalyse. Beveik visi jie rasti mišriame archeologiniame sluoksnyje, bet vienoje vietoje, netoli pagrindinių vartų. Remiantis analogijomis, galima daryti išvadą, kad šie radiniai greičiausiai datuoti XIII ir XIV a.

Lietuvos istorijos instituto doktorantas Andrius Janonis skaitė pranešimą „Mįslė pliene: kalavijai su rašmenimis ir ženklais Lietuvos teritorijoje“. Pranešėjo teigimu, archeologiniai radiniai dažniausiai yra nebylūs – tik nedaugelis jų pažymėti ženklais ar rašmenimis. Kalavijai išsiskiria tuo, kad jų geležtėse ilgą laiką buvo išgraviruojami įvairūs ženklai ir rašmenys. Šių ginklų paskirtis ne visada aiški, bet iš rašmenų galima nustatyti bent jų pagaminimo regioną, o kai kurie ženklai nurodo gamintoją.

Kolega iš Lenkijos, Vidurio Paodrio archeologijos muziejaus Zelio-
noje Guroje archeologijos muziejaus, dr. Arkadiusas Michaliakas (*Arkadiusz Michalak*) skaitė pranešimą „Corpus bacellum Polonorum, arba
ką mes žinome ir ką dar turėtume sužinoti apie viduramžių buožes iš
Lenkijos?“. Žinoma, kad dabartinėje Lenkijos teritorijoje rasta per pusę
šimto viduramžių buožių. Nors beveik du šimtmečius truko šių artefaktų
tyrimai, vis dar kyla klausimų dėl jų kilmės, datavimo, funkcijų ir gamy-
bos technologijos.

Šią temą puikiai pratęsė ginklotyrininko dr. Deniso Toičkino (*Денис Тоїчкін*), Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos Archeologijos ins-
tituto mokslo darbuotojo, pranešimas „Lvivo manufaktūros“ buožės
Ukrainos muziejuose“. Tyrėjo teigimu, XVII–XVIII a. Lvive pagamintos
buožės kol kas ištirtos tik fragmentiškai, nors yra laikomos svarbiais ra-
diniais ir saugomos įvairiuose Europos muziejuose. D. Toičkinas pasi-
dalijo įžvalgomis apie buožių gamybos technologiją, tipologiją ir kitus
aspektus.

Ginkluotės temą toliau plėtojo Nacionalinės etmono Petro Sagai-
dačno sausumos pajėgų akademijos (Ukraina) docentė dr. Marjana
Verchoturova-Konovalova (*Мар'яна Верхотурова-Коновалова*) pra-
nešime „XIV–XVIII a. artilerijos muziejinių rinkinių katalogai kaip pa-
trankų tyrimo šaltiniai: sudarymo problemos ir metodika“. Tyrėjos tei-
gimu, muziejaus ginklų kolekcijų katalogavimas yra paskutinis rinkinių
tyrimo etapas. Katalogas – tai mokslinis dokumentas kolekcijai pristatyti
tikslinei auditorijai taip, kad bendra medžiagos struktūra ir pateikimas
patenkintų tiek profesionalaus tyrėjo, tiek besidominčio šia sritimi mė-
gėjo informacinius poreikius. Profesionaliai sudarytas katalogas tampa
muziejaus vizitine kortele ir šimtmečius nepakeičiamu ginklų studijų
šaltiniu profesionaliems tyrėjams.

Dr. Mindaugas Šapoka (Lietuvos istorijos institutas) išsamiai pristatė
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės artilerijos 1710–1717 m. tyrimus.
Pranešimas parengtas daugiausia remiantis šio laikotarpio Lietuvos ka-
riuomenės artilerijos pajamų ir išlaidų ataskaita, unikaliu dokumentu,
saugomu Nacionaliniame archyve Krokuvoje, pristatytame 1717 m. Lie-
tuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo tribunole Gardine.

Lietuvos mokslininkų auditorijai itin įdomus buvo habil. dr. Svitla-
nos Biliajevos (*Світлана Біляєва*), atstovavusios Ukrainos nacionalinės
mokslų akademijos Archeologijos institutui ir Umanės valstybiniam Pav-

lo Tičynos pedagoginiam institutui, pranešimas „Fortifikacinė statyba didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais šiaurinėje Juodosios jūros pakrantėje (remiantis archeologinių tyrimų medžiaga)“, kuriame aptartas bene iškiliausio viduramžių Lietuvos valdovo laikais suformuotas piečiausių Lietuvos tvirtovių tinklas, apimantis Čarnigrodą (*Чарнігород*), Dašivo (Očakivo) (*Дашів (Очаків)*), Kačiubejevo (*Качубейов*) ir kitas tvirtoves. Daugiausia dėmesio pranešimo autorė skyrė Tiahinio (*Тягинь*) tvirtovei, kuri kontroliavo plačią erdvę prie Dniepro žemupio. Ji pabrėžė, kad kai kurie architektūriniai pilių statybos sprendiniai identiški Trakų pilių architektūrai, o šiame regione randami lanko ir arbaletu strėlių antgaliai – randamiems Lietuvoje.

Du žinomi Lietuvos karo istorikai pristatė dviejų garsių viduramžių Lietuvos mūšių ir jų rezultatų analizę: dr. Tomas Baranauskas (Lietuvos istorijos institutas) – pernešime „Rūdavos mūšis: Lietuvos pergalė ar pralaimėjimas?“ ir Vilniaus universiteto doktorantas Eligijus Šmidtas – studijoje „Žalgirio pleištai interpretacijų pinklėse“. T. Baranauskas, kalbėdamas apie prie Rūdavos, netoli Karaliaučiaus, 1370 m. Prūsijoje, įvykusį Lietuvos ir Vokiečių ordino kariuomenių mūšį, pabrėžė, kad „jo baigtis seniai tapo ginčų objektu. XX–XXI a. istorikų vertinimuose apie Rūdavos mūšį galima rasti visą nuomonių paletę: lietuvių pergalė, neaiški baigtis („lygiosios“) ir kryžiuočių pergalė. Populiariausia visgi nuomonė, kad tai buvusi kryžiuočių pergalė, bet kryžiuočiai patyrę nemenkų nuostolių ir didesnės naudos iš to neturėję. Kad ir kaip vertintume Rūdavos mūšį, akivaizdu, kad jis neturėjo toli siekiančių pasekmių. Ordinas neteko kelių iškilų karvedžių. Bet kitą dešimtmetį kryžiuočių antpuoliai net sustiprėjo. Lietuvos karinė jėga irgi nenusilpo – tais pačiais 1370 m. Lietuvos kariai žygiavo ir į Lenkiją, ir į Maskvą ir sėkmingai gynėsi nuo ordino antpuolių. Galima daryti išvadą, kad lietuviai šio mūšio nepralaimėjo: jie sudavė stiprų smūgį kryžiuočiams, patyrė nuostolių, bet sėkmingai atsitraukė, išsaugodami savo pagrindines pajėgas. Ordinui tai vargu ar buvo net Pyro pergalė – greičiau pralaimėjimas, tiesa, taip pat nesukrėtęs jo valstybės pagrindų. Tad bendras mūšio rezultatas buvo artimas lygiosioms“.

E. Šmidtas pabrėžė, kad viena opiausių Žalgirio mūšio (1410 m.) rekonstrukcijos problemų – menkas tokių bandymų ryšys su viduramžių karybos realijomis, atspindėtomis specialiai taktikos problemas gvildenančiuose artimo laikotarpio šaltiniuose. Nors taktinių vienetų rikiavi-

masis pleištais rekonstruktorių dažniausiai jau pripažįstamas, tačiau ir toliau vadovaujamosi labai paviršutiniškais arba klaidingais vaizdiniais apie pleiščių sudarymo principus, jų dydį ir skaičių kariuomenėje, kavalerijos, išsirikiavusios pleištu, atakos eigą ir pleišto sąveiką su kitais pleištais ir pagalbinais taktiniais vienetais.

Antroji konferencijos diena buvo skirta XX a.–XXI a. pradžios karybai aptarti. Ją pradėjo Ukrainos saugumo tarnybos archyvo darbuotoja dr. Ruslana Marceniuk (*Руслана Марценюк*) pranešimu „Legionierės: Ukrainos moterų karinė patirtis Pirmojo pasaulinio karo metais“. Pranešėja pateikė įdomios informacijos apie ukrainietes, tarnavusias Austrijos–Vengrijos kariuomenėje Pirmojo pasaulinio karo metais, išsamiau pristatė kai kurias biografijas, taip pat pabrėžė, kad 2023 m. Ukrainos, besikaunančios su rusų agresoriais, kariuomenėje tarnauja apie 40 tūkst. moterų.

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos vyriausiasis mokslo darbuotojas dr. Gintautas Surgailis, kalbėdamas labai įdomia, bet dar gana menkai tyrinėta tema „Vokietijos parama Lietuvos kariuomenei kovojant dėl Lietuvos nepriklausomybės“, atkreipė dėmesį, kad sąjungininkė, pirmoji pripažinusi Lietuvą nepriklausoma valstybe ir padėjusi atkurti jos kariuomenę, buvo Vokietija. Pirmieji ginklai buvo gauti iš vokiečių, pirmieji užsieniečiai karininkai, pasamdyti į Lietuvos kariuomenę, buvo vokiečiai, pirmosios suteiktos paskolos buvo Vokietijos. Tačiau šie jos veiksmai buvo daugiau priverstinio pobūdžio, nulemti Vokietijos pralaimėjimo Pirmajame pasauliniame kare. Tačiau 1918 m. pabaigoje ir 1919 m. pradžioje jos karinė vadovybė pertvarkė savo karinius dalinius Baltijos valstybių teritorijoje, demoralizuotus ir revoliucinius – atšaukė į Vokietiją, kitus pertvarkė ir atsiuntė naujų. Į Lietuvą atvyko keletas saksų savanorių dalinių: 3 pėstininkų pulkai ir vienas atskirasis batalionas. Jie svariai prisidėjo kovodami su bolševikais kartu su Lietuvos kariuomene pirmaisiais Nepriklausomybės karo mėnesiais.

Įdomų atspirties tašką savo tyrimui pasirinko Ukrainos istorikė prof. dr. Irina Skakalska (*Ірина Скакальська*), Kremeneco Taraso Ševčenkos humanitarinės-pedagoginės akademijos atstovė, ir doc. dr. Svitlana Bulbeniuk (*Світлана Бульбенюк*), Kyjivo nacionalinio Vadimo Hetmano ekonomikos universiteto mokslininkė. Prelegentės pristatė temą „Petro Bolbočano (*Петра Болбочана*) Krymo operacija per šiuolaikinės Ukrainos atminties politikos prizmę“. Istorinis ukrainiečių pajėgų žygis į

Krymą, surengtas 1918 m., įvertintas per dabartinės Ukrainos siekį išvauduoti visas Rusijos okupuotas teritorijas. Nagrinėjant P. Bolbočano, kuris ukrainiečių istoriografijoje vertinamas nevienareikšmiškai, žygį, akcentuota, kad negalima kariškių velti į politines intrigas.

Vytauto Didžiojo universitetui ir Kauno miesto muziejui atstovavęs prof. dr. Jonas Vaičenonis prisiminė Nepriklausomybės kovas ir perskaitė pranešimą „Naujas žvilgsnis į Lietuvos karo už nepriklausomybę tyrimus – kovų dėl Panevėžio (1919 m. gegužė) atvejo analizė“. Pasak profesoriaus, „nemaža dalis minimo karo epizodų yra sulaukusi tiek šaltinių publikacijų, tiek vienokių ar kitokių mokslinių tyrimų, o kartu ir mokslo populiarinimo publikacijų. Deja, tenka pripažinti, kad dalis įgyvendintų tyrimų yra paviršutiniški. Tačiau šiandien turime galimybę įvertinti kur kas platesnę išlikusių šaltinių bazę, kurios analizė, o kartu ir kaimyninių šalių tyrinėtojų atlikti darbai suteikia naujų galimybių giliau ir plačiau pažvelgti į atskirus mūšius ar karines operacijas“.

Itin daug dėmesio sulaukė Vytauto Jokubausko vykdomo mokslinių tyrimų projekto tarpinius rezultatus pristatantis pranešimas „Mirtys Lietuvos kariuomenėje Nepriklausomybės karo metu (1919–1923 m.)“, kuriame aptartos mirčių Lietuvos kariuomenėje priežastys ir pateikta mirtingumo kiekybinė analizė. Šie duomenys susieti su karo veiksmų intensyvumu ir karo periodais. Belieka laukti išsamios šių tyrimų publikacijos.

Latvijos universiteto profesorius dr. Ēriks Jēkabsons (*Ēriks Jēkabsons*) skaitė pranešimą „Latvijos ir Lietuvos santykiai 1919–1920 m.: ginkluotas konfliktas Alūkstos apskrityje 1920 m. rugpjūtį–rugsėį“. Pranešime nagrinėjami pagrindiniai Latvijos ir Lietuvos politinių ir karinių santykių 1919–1920 m. bruožai. Tais metais juos daugiausia lėmė abiejų šalių prieštaravimai, susiję su užsienio politika (pagrindinė priežastis – Lenkijos veiksny, daugiausia – Lietuvos ir Lenkijos konfliktas), bei Latvijos ir Lietuvos prieštaravimai bendros sienos klausimu. Santykiai buvo komplikuoti ir tai pasireiškė beveik atviru pasienio konfliktu 1920 m. rugpjūčio ir rugsėjo mėnesiais. Jo metu Ilūkstės rajone įvyko net keli ginkluoti susirėmimai, buvo aukų ir sužeistųjų.

Lietuvos kariuomenės Karo policijoje tarnaujantis štabo seržantas, Klaipėdos universiteto doktorantas Nerijus Černius (taip pat atstovavęs ir Vilniaus kolegijai) skaitė pranešimą „Karinės tarnybos vengimas Lietuvos kariuomenėje Nepriklausomybės karo metu“. Vadovaujantis pir-

Konferencija subūrė įvairių šalių istorikus ir artimų sričių specialistus.
Vytauto Abramausko nuotr.

miniais (istoriografija ir archyvinė medžiaga) ir antriniais (atsiminimai) šaltiniais buvo aptartas tarnybos Lietuvos kariuomenėje vengimo šiuo laikotarpiu fenomenas, išsisukimo nuo jos priežastys ir būdai (nestojimas į kariuomenę, papirkimas, dezertyravimas ir kt.), trumpai apžvelgta bendra karo tarnybos organizavimo politinė ir teisinė situacija, atskleistas piliečių požiūris į šią problemą.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus atstovė dr. Aušra Jurevičiūtė aptarė Lietuvos kariuomenės kareivių, puskarininkių ir karininkų klubų veiklą 1919–1940 m. Pranešimo autorė supažindino su tarpukario Lietuvos kariuomenėje susikūrusiais kareivių, puskarininkių ir karininkų klubais, nagrinėjo jų įstatus ir veikimo pobūdį.

Nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto docento dr. Andrijaus Ruko (*Андрій Руккас*) pranešimo tema buvo kiek netikėta – „Du kariniai paradai Kyjive 1920 metų gegužę“. 1920 m. gegužės pradžioje lenkų kariuomenė, padedama Ukrainos Liaudies Respublikos kariuomenės dalinių, išlaisvino Ukrainos sostinę Kyjivą iš bolševikų valdžios. Šia proga 1920 m. gegužės 9 d. buvo surengtas bendras abiejų valstybių sąjungi-

ninkių kariuomenių paradas. Po dviejų savaitių į Kyjivą atvyko Ukrainos Liaudies Respublikos vadovas, vyriausiasis kariuomenės vadas Simonas Petliūra. 1920 m. gegužės 23 d. jo garbei buvo surengtas antras karinis paradas.

Vytauto Didžiojo universitetui atstovavęs mgr. Karolis Laurinavičius bandė atsakyti, „kodėl nebuvo įgyvendintas Vilniaus išvadavimo planas“. Pranešimo tema buvo intriguojanti, bet anglų kalbos greitakalbė, su kuria nespėjo net vertėjai, trukdė konferencijos dalyviams tinkamai ją atskleisti. Tikimės, publikacijoje to pavyks išvengti.

Estijos karo istorikas dr. Igoris Kopotinas (*Igor Kopōtin*), atstovavęs savo šalies Karo akademijai, taip pat Vokietijos Bundesvero Karo istorijos ir socialinių tyrimų centrui, kalbėjo tyrinėjama tema „Trečiojo reicho politika dėl Baltijos šalių XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje“. Pagrindiniai pranešėjo gvildinti klausimai – Trečiojo reicho užsienio ir karinės politikos Baltijos šalių atžvilgiu tikslai iki Antrojo pasaulinio karo ir koks Vokietijos planuose buvo Estijos vaidmuo. Svarstyti tokie aspektai kaip diplomatija, žvalgyba, jūrų politika, kariniai santykiai, prekybos politika ir vokiečių bandymai daryti įtaką visam Baltijos regionui puoselėjant gerus santykius su Estijos vyriausybe ir karine vadovybe. Pristatymas buvo paremtas archyviniais dokumentais ir atsiminimų analize. Taip pat buvo pateikta ir iki šiol visiškai nežinomų duomenų, rastų nagrinėjant Estijos karinės žvalgybos tarnybos J2 skyriaus vadovo pulkininko Richardo Masingo (*Richard Masing*) privataus archyvo medžiagą.

Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos atstovas kapitonas dr. Andriejus Stoliarovas labai aiškiai ir įtaigiai pateikė daug įdomių ir puikiai struktūruotų faktų ir įvykio analizę tema „1944 m. Kauno miesto puolimas: kontekstas, eiga ir pasekmės“. Pranešime buvo nagrinėjamas Sovietų Sąjungos Raudonosios armijos vykdytas Kauno puolimas, gilintasi į jo strateginį ir operacinį kontekstą, pristatytos kariaujančiųjų šalių – Sovietų Sąjungos ir Vokietijos – pajėgos, įvertintas pats puolimas, jo tikslai, etapai, trukmė, eiga, abiejų pusių nuostoliai. Mokslininko teigimu, pranešimo tematika ir problematika aktuali ir šiandieniniame ne tik karo istorijos, bet ir karinės minties, o ypač pačios karybos kontekste, nes pranešime apibūdinama mūšio lauko aplinka (operacijos ir interesų rajonas, jos ypatumai (vietovė ir orai, populiacija, demografija, socialiniai ir ekonominiai veiksniai, infrastruktūra), pateikiamas jo poveikio įvertinimas (stebėjimo ir šaudymo sąlygos, priedanga ir mas-

kuotė, kliūtys, svarbi vietovė, priartėjimo keliai, civiliai), nagrinėjama Sovietų Sąjungos Raudonosios armijos ir iš dalies Vokietijos kariuomenės sudėtis (komplektavimas: karinė technika ir ginkluotė, personalas), išsidėstymas, naudota taktika (doktrina) (grafiškai ir aprašant dalyvių veiksmus, rikiuotę, tarpus tarp padalinių (transporto), jų gylį, plotį, remiančiuosius padalinius, jų vietą rikiuotėje), mūšio operacinės sistemos (pvz., artilerija, jos galimybės), stipriosios ir silpnosios kariaujančių pajėgų pusės, jų dėmenys, išskiriami svarbūs taikiniai, analizuojama mūšio veiksmų eiga. A. Stolarovo pranešimas buvo puikus karinio įvykio analizės pavyzdys.

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto profesorius dr. Vyktintas Vaitkevičius, besispecializuojantis dviejose srityse – tiriantis baltų šventvietes ir Lietuvos partizaninio karo su Sovietų Sąjunga istoriją, pasidalijo argumentuotomis ir labai svarbiomis įžvalgomis, kaip būtų galima, remiantis naujausiais tyrimais, keisti Lietuvos partizaninio karo periodizaciją. Anot profesoriaus, „naujas, atidus žvilgsnis į 1944–1953 m. partizaninio karo raidą rodo, jog, slopstant karinėms operacijoms, partizanai pasiekė reikšmingų organizacinių laimėjimų, o priimdami 1949 m. vasario 16-osios deklaraciją – politinę pergalę. Partizaninio karo periodizacijos pagrindu nuo šiol siūloma laikyti jų karinės ir politinės organizacijos raidą plačiąja prasme. Tai reikštų, kad nuo 1944 m. vasaros iki 1947 m. sausio 15–16 d. yra daugelio atskirai veikiančių pasipriešinimo organizacijų (taip pat ir saugumo struktūrų įtakoje) laikotarpis, nuo 1947 m. sausio 15–16 d. iki 1949 m. vasario 10 d. – Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) veiklos laikotarpis, trečiasis laikotarpis – nuo 1949 m. vasario 10 d. iki 1953 m. rugsėjo 19 d. – Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS), o ketvirtasis ir paskutinis – vieningos organizacijos neturinčių dalinių ir pavienių kovotojų veiklos – laikotarpis tęsiasi nuo 1953 m. rugsėjo 19 d. iki 1969 m. spalio 2 d.“

To paties instituto atstovas, žinomas viduramžių laidosenos ir Partizaninio karo objektų tyrėjas dr. Gediminas Petrauskas, naudodamas archeologinių ir istorinių tyrimų duomenis, pristatė temą „Lietuvos laisvės armijos karinio mokymo archeologija: „Vanagų“ stovykla Plokštinės miške“. 1944 m. vasarą Raudonosios armijos daliniams stumiant vermachto kariuomenę per Lietuvą vakarų link, Žemaitijos miškuose susitelkė tūkstančiai ginkluotų Lietuvos laisvės armijos kovotojų (vadinamųjų „Vana-

gų“). Siekiant išvengti 1940–1941 m. sovietų okupacijos pasikartojimo ir pasiruošti ginkluotam pasipriešinimui, 1944 m. rugpjūčio 15–25 d. Plokštinės miške šalia Platelių ežero buvo organizuota „Vanagų“ karinė mokomoji stovykla. Jos metu karinės patirties neturintys Žemaitijos jaunuoliai buvo mokomi karo taktikos, rikiuotės, šaudymo ir ginklų priežiūros, elgesio su sprogmenimis, įvairių kitų karybos ir ginkluoto pasipriešinimo pagrindų. 2019–2020 m. šiame miške surengus archeologinius žvalgymus, buvo nustatyta tiksli karinių mokymų ir šaudymo pratybų vieta, surinkta vertingų duomenų apie stovyklos įrengimą, išplanavimą, joje dalyvavusių „Vanagų“ buitį ir ginkluotę.

Nacionalinio universiteto „Lvivo politechnika“ docentė dr. Olena Lukačuk (*Олена Лукачук*) skaitė pranešimą tema „Trys tautos, viena vizija“: Ukrainos, Lenkijos ir Lietuvos karinis bendradarbiavimas dabartiniu etapu“. Atkreiptas dėmesys į „Liublino trikampio“ efektyvumą ir konstatuota, kad Lenkijos, Lietuvos ir Ukrainos sąjunga Vidurio ir Rytų Europos regione yra itin perspektyvi. Aptartos bendros šalių saugumo iniciatyvos ir vis glaudėjantis trišalis karinis bendradarbiavimas.

Politologai, Kyjivo Vadimo Hetmano nacionalinio ekonomikos universiteto atstovai doc. habil. dr. Vira Haponenko (*Віра Гапоненко*) ir dr. Serhijus Piddubnyj (*Сергій Піддубний*) aptarė visuomenės paramos karinėms Ukrainos formuotėms globalių iššūkių ir grėsmių kontekste klausimą. Pranešimo autoriai nagrinėjo visuomenės palaikymo ir paramos kariuomenei dinamiką, visuomenės sektoriaus paramos kariuomenei svarbą ir demokratinės kontrolės, demokratinių ir teisinių principų reikšmę regimame pokarinio šalies atstatymo ir reintegracijos fone.

Ukrainos istorikas, Podolės Kamianeco valstybinio istorijos muziejaus-rezervato atstovas dr. Serhijus Kaluckis (*Сергій Калущкий*) skaitė pranešimą tema „Ukrainos pasienis: istoriografiniai ir metodologiniai aspektai“, kuriame aptarta, kaip per dabartinės Ukrainos teritoriją istoriškai nusidriekė krikščioniškojo ir islamiškojo pasaulių, Europos ir Azijos civilizacijų ribos, kokią įtaką šie reiškiniai turėjo ukrainiečių tautos ir valstybingumo formavimuisi. Daugiausia dėmesio pranešimo autorius skyrė šio klausimo istoriografiniai analizei.

Vilniaus universiteto doktorantė Ingrida Čičiurkaitė, taip pat atstovavusi karių palaikų paieška ir ekshumacija bei perlaidojimu besirūpinančiai Kultūros vertybių globos tarnybai, skaitė pranešimą labai aktualia ir perspektyvia tema – „Konfliktų archeologija Lietuvoje – istorinės atmin-

ties perspektyvos“. Tyrėjos teigimu, karių kapų tyrimai, ekshumacija ir įpaminklinimas turi didelę moralinę reikšmę, ypač kalbant apie „savų“ karių palaikus. Tai rodo pirmosios žinomos ekshumacijos, Didžiosios Britanijos vykdytos dar 1919–1921 m. Prancūzijoje. Tačiau dažnai pasitaiko ir kapų „išnaudojimo“ politiniais tikslais ir melagingam naratyvui formuoti. Pranešime siekiama pateikti atvejų Lietuvoje ir užsienyje analizę. Aptarta, kaip vykdomi karių kapų tyrimai, ekshumavimo ir perlaidojimo darbai. Keltas klausimas, kaip tyrimai gali papildyti ar pakeisti naratyvą ir kokia humanitarine, emocine, teisine ir moksline samprata šiandien mes turime vadovautis, pristatyti palaikų paieškos, ekshumavimo, tyrimų, perlaidojimo ir įpaminklinimo atvejai (1863 m. sukilimo dalyvių, Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių, vokiečių ir sovietų belaisvių, Lietuvos Laisvės kovotojų).

Konferencijos kontekste iš istorikų būrio labai išsiskyrė filologė, Nacionalinės etmono Petro Sagaidačno sausumos pajėgų akademijos dr. Olga Šeliuch (*Ольга Шелюх*). Jos pranešimas „Naujadarai šiuolaikinėje karinėje nomenklatūroje“ buvo skirtas žodžiams, atsiradusiems dabartinio Rusijos karo prieš Ukrainą kontekste, aptarti. Nagrinėtas šio karo metu vartojamas karių žargonas, priešo, saviškių, karinės technikos, kitų objektų įvardijimo pavyzdžiai. Aptarti tokie žodžiai kaip „orkai“, „pokemonai“, „kiborgai“, „azovcai“, „zelenka“, „termucha“ ir daugelis kitų, kuriuos šiandien vartoja kovojančios Ukrainos kariai.

Baigdamas konferenciją, pagrindinis jos organizatorius Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų Kultūros istorijos tyrimų skyriaus vedėjas, Lietuvos kariuomenės Mokymo ir doktrinų vadovybės Karybos instituto karo istorijos skyriaus metodininkas dr. Paulius Bugys pasidžiaugė, kad pavyko draugėn suburti net kelių šalių istorikus ir kitų sričių specialistus. P. Bugys išreiškė viltį, kad pranešimų pagrindu parengti moksliniai straipsniai suguls į rinkinį, o konferencija taps tęstine ir puikia proga susiburti gyvai (pageidautina) arba naudojant skaitmenines technologijas įvairių šalių mokslininkams. Baltijos ir Juodosios jūrų regiono karo istorijos tyrimai – labai platus, skirtingų mokslininkų, įvairių tautų atstovų pažinimą, dialogą skatinantis ir naujus klausimus kelti bei nagrinėti leidžiantis tyrimų laukas.